

Kildesikring og kaoskontroll

– om bevaringsideologier og forvaltningsstrategier
i en digital tidsalder

WENCHE BRUN* OG KRISTINE ORESTAD SØRGAARD*

Title: Protecting cultural heritage and museum collections. Preservation ideologies and management strategies in a digital age.

Abstract: *Norwegian museums have been the subject of a great deal of public attention in recent years. Unfortunately, this is not because of their interesting, compelling and thought-provoking exhibitions, but because of poor preservation practices and deteriorating collections. Previous reports have highlighted numerous failings in the management of these collections. A large portion of the collections has suffered through decades of poor storage. Some objects have even been damaged as a result of unacceptable storage conditions. Proper management of the collections has been hampered still further by the lack of common management systems. In the past ten to fifteen years, several projects have been launched in order to enhance collection management and to make the collections more accessible to the public. In this paper, we give a brief outline of the history of collections. We also provide a critical review of the projects and offer some suggestions as to what museums can do to further improve access to and the preservation of collections.*

Key words: Digital, collections, collection management, collections-based research.

Lysten til å samle på vakre og merkelige ting er menneskenaturen medfødt og har gitt seg utslag til alle tider, som det kan spores endog i norske oldfunn (Shetelig 1944: 17).

Helt siden renessansen og etableringen av de første museene har det å *samle* vært en høyt verdsatt og populær aktivitet. Hva man har funnet det nødvendig å samle på, derimot, har i stor grad endret seg med tiden. Innenfor arkeologifaget er det f.eks. slik at kildebegrepet,

som tidligere omfattet såkalt fine gjenstander, store gravhauger og kirkebygg, i dag inkluderer både avfallsprodukter, dyrebein og en rekke naturvitenskapelige kildekategorier som pollen, makrofossiler og fosfatprøver.

Etter hvert som kildebegrepet er blitt mer komplekst, har også de arkeologiske samlingene endret omfang – fra å være små og overkommelige, til å bli uoverskuelige mengder som museenes magasiner vanskelig kan finne hylleplass til. Den eksplosive veksten i sam-

lingene skyldes ikke minst utbygging av bykjerne, veinett, vannkraft, boliger og ny industri, som i løpet av tretti-førti år har ført til en økning i tilveksten på flere hundre prosent. Dette har bidratt til at behovet for effektivitet i samlingsforvaltningen er mye større nå enn i museenes barndom, da samlingene var små og forholdsvis enkle å holde orden på.

I de siste årene har samlingsforvaltningen og utfordringer den står overfor, vært gjensstand for betydelig oppmerksomhet i media. Flere museer har måttet tåle kritikk både for sviktende sikkerhetsrutiner og dårlige oppbevaringsforhold. Dette har blant annet resultert i en lang rekke ekstraordinære digitaliserings- og "revitaliseringstiltak" (tiltak for å revitalisere forholdene for samlingene) og krav om at vedlikehold og samlingsforvaltning skal bli en fast og raust tilgodesett post på budsjettene. Kritikken som har vært rettet mot museene kan, i alle fall når det gjelder norske museer, sees i sammenheng med de krav og forventninger som har vært stilt i forbindelse med en generell reformering og omlegging av offentlig sektor. Det forventes at museene ikke bare gjør sitt ytterste for å gjøre samlingene tilgjengelige for folk flest, men også at de sørger for å holde samlingene i en så god stand at de faktisk tåler å bli utstilt og forsket på.

I Norge er ikke "museum" et beskyttet begrep. Hvem som helst kan etablere en samling og kalle denne et museum. Arkeologiske samlinger er derimot i en særstilling fordi de er beskyttet gjennom lov; alle kulturminner eldre enn 1537 samt samiske og marinarkeologiske kulturminner eldre enn 100 år, er statens eiendom. Dette innebærer at alle før-reformatoriske funn som leveres inn til museene skal tas vare på. Materialet tilhører den norske stat, og det er museenes oppgave å forvalte samlingene slik at de kommer befolkningen til gode samt

bevares for fremtidige generasjoner. Dette betyr at forvaltningsmessige utfordringer ikke kan løses ved at man kvitter seg med funn eller endrer innsamlingspolitikk.¹

I det følgende skal vi se nærmere på de utfordringene som de arkeologiske museene² står overfor, og videre på hva museene har gjort for å modernisere forvaltningen av sine samlinger og om noe kunne vært gjort for å effektivisere forvaltningen ytterligere. Først vil vi imidlertid redegjøre for den samlingshistoriske utviklingen fra renessansen til i dag. Dette er nødvendig for at vi skal forstå hvordan samlingspolitikken har utviklet seg og hvorfor det er viktig å tenke nytt omkring museenes forvaltningspolitikk.

SAMLINGSHISTORIKK

De tidligste gjenstandssamlingene som kan minne om museer i moderne forstand ble etablert i kretsen rundt konger, fyrster og øvrige adelige i renessansens Europa. De inneholdt rariteter og gjenstander fra fjerne himmelstrøk, og var først og fremst åpne for medlemmer av samfunnets øverste sjikt. Ut fra våre preferanser og tolkningsrammer ville kuriositetskabinettene fortone seg som en relativt irrasjonell sammenstilling av gjenstander med få typologiske fellestrekk. Men i renessansen var likheter som for det moderne mennesket virker vilkårlige med på å bekrefte at det fantes en sammenheng mellom ulike fenomen og forekomster i naturen (Svestad 1995: 96-106). Gud hadde en mening med alt; verden var ikke så kaotisk og tilfeldig som det tilsynelatende kunne virke som.

Omkring 1650 fant det sted et kunnskapsbrudd som innledet den klassiske perioden. Det ble nå mer og mer vanlig å omgruppere gjenstandene innenfor kunst- og naturalie-

104 samlingene. Man fikk egne antikvitetskabinetter, egne fugle- og insektsavdelinger osv. Dette var en nyorganisering som sto i opposisjon til renessansens usammenhengende sammenstillinger av merverdige ting (Svestad 1995: 126). Kuriøse og sjeldne eksemplarer fra plante- eller dyreriket ble nå henvist til en plass i periferien, mens eksemplarer som fant sin plass innenfor en bestemt gruppe og som lot seg klassifisere og ordne, fikk prioritet.

En slik vektlegging av det systematiske og regelmessige ble også tatt opp i oldtidsforskningen, hvor gjenstandene nå ble ordnet i atskilte grupper. Samtidig tok enkelte til orde for tidsmessig inndeling av gjenstander etter materiale. Denne nytenkningen fikk likevel ingen avgjørende konsekvenser for oldtidsforskningen, ettersom gjenstandsmaterialet ikke hadde status som vitenskapelig kilde og religionen fortsatt la grunnlaget for synet på historie: "History was a fixed scheme laid out in advance. It constituted a great, unified entity which these monuments and artefacts could hardly serve to illuminate (Olsen og Svestad 1994: 6).

På begynnelsen av 1800-tallet endret synet på historien seg. Opplysningstidens oppgjør med tradisjon og religiøse dogmer hadde skapt et klima for nytenkning og debatt, også innenfor oldtidsgranskningen, hvor fortiden nå fremsto som en mørk og gåtefull epoke. Den var ikke lenger: "a continuous and meaningful story laid out by the Genesis, but appeared as a lost time covered in darkness" (Olsen og Svestad 1994: 6).

Med erkjennelsen av et tomrom kom også behovet for å bringe noe av den tapte tiden tilbake. Dermed var grunnlaget lagt for etableringen av arkeologi som fag. Og med biologi som underliggende mønster, ble fokus rettet mot gjenstandene selv og relasjonene og suk-

sessjonene mellom dem (Svestad 1995: 162-182).

Som en konsekvens av gjenstandenes økte betydning og anerkjennelse som vitenskapelig kilde, ble den *Kongelige Commission for Nordiske Oldsagers Samling og Opbevaring* etablert i København i 1807. Kommisjonen hadde blant annet til hensikt å drive innsamling av gjenstander, og ble snart en av de største og mest representative samlingene i Europa. Etter hvert ble tilsvarende organisasjoner opprettet i de andre nordiske landene.

De arkeologiske samlingene som ble etablert på begynnelsen av 1800-tallet var avgjørende for at arkeologi skulle formaliseres som vitenskap og derved en forutsetning for fagets utvikling. Gjennom store, representative samlinger ble det mulig å studere gjenstander og relasjonene mellom dem. Dette bidro bl.a. til utviklingen av treperiodesystemet, som inndelte forhistorien i en steinalder-, bronsealder- og jernalderperiode. Systemet ble innført ved de skandinaviske museene i løpet av 1820- og 30-tallet.

Utover 1800-tallet økte innsamlings- og registreringsarbeidet i hele Skandinavia. I Norge skjedde dette særlig etter at "Foreningen for norske fortidsmindersmerkers bevaring" ble etablert i 1844. Foreningens målrettede innsamlings- og utgravningsaktivitet, førte til en dramatisk vekst i de arkeologiske samlingene. Bare ved Oldsaksamlingen i Oslo økte tilveksten med 16 000 nummer i løpet av noen tiår (Lidén 1991: 43). Samtidig som grunnlaget for systematisk innsamling ble lagt, ser vi også at dokumentasjonsmetodene får anerkjennelse. Alle funn som ble samlet inn ble også grundig dokumentert og beskrevet gjennom håndskrevne protokoller eller tilvekster.

Denne tidens omfattende registrerings- og innsamlingsarbeid la grunnlag for helt nye ty-

pestudier og mer finmaskede kronologier. Kunnskapen akkumulerte og ble mer detaljert, og ved inngangen til 1900-tallet var det tapte opphavet i ferd med å vende tilbake. "The past was no longer floating in complete darkness: the void which modernity had created was filled" (Olsen og Svestad 1994: 18).

Etter hvert ble det klart at arkeologiske forminner trengte et sterkere lovmessig vern. Flere europeiske land hadde på denne tiden lovregulert vernet av forhistoriske kulturminner, men i Norge, hvor den private eiendomsretten sto sterkt, var det motstand mot å innføre en slik lov (Randers 2005). Den nyvunne interessen for nasjonens historie bidro likevel til at Norge fikk vedtatt en kulturminnelov. Dette skjedde i 1905. Loven fredet alle faste kulturminner eldre enn reformasjonen og ga museene et lovpålagt ansvar for innsamling og bevaring av arkeologisk kildemateriale. I 1951 ble loven revidert. Den nye Forminneloven ga ikke bare mulighet for vern av et enkeltminne, men også større deler av området rundt. Etter at loven trådte i kraft, organiserte Riksantikvaren og Historisk museum i Bergen den første store byutgravningen på Bryggen i Bergen. Dette bidro bl.a. til at middelalderarkeologien oppsto som egen disiplin (Lidén 1991: 87). Med middelalderarkeologiens inntreden på 1950-tallet ble også kulturlaget anerkjent som kildekategori. Læravfall og dyrebein fikk nå status som arkeologiske kilder. Dette bidro til at enorme mengder organisk materiale fant veien til museenes oppbevaringsrom. Samtidig ble arkivene fylt opp av utgravningsrapporter og annen feltdokumentasjon.

På 1960-tallet, og utover på 1970- og 80-tallet ble registreringen av faste kulturminner knyttet sammen med utarbeidelsen av økonomisk kartverk. Kulturminnene ble systematisk registrert kommune for kommune. Den store

registreringsaktiviteten førte til at notater, kart og rapporter strømmet inn til arkivene. Samtidig bidro utbygging av bykjerner, veinett, vannkraft, boliger og ny industri til nye store utgravninger og til at samlingene økte i omfang. Samtidig skjedde det også en radikal endring i synet på kildematerialet: Gjenstandenes betydning ble redusert samtidig som andre materialgrupper fikk status som vitenskapelige kilder. Ved hjelp av de "nye" kildegruppene (pollen, trekull, fosfater m.m.) kunne arkeologer og naturvitere ikke bare datere funn mer presist, men også formulere ny viten innenfor en lang rekke områder, f.eks. klima- og vegetasjonshistorie, forhistorisk økonomi, bosetting og ressursutnyttelse. I ettertid kan man selvsagt se det paradoksale i at interessen for det tradisjonelle kildematerialet avtok samtidig som funnene fra store utgravninger fylte opp museenes oppbevaringsrom (Lundstrøm og Næss 1993: 138).

MODERNISERING AV SAMLINGSFORVALTNINGEN

De arkeologiske museerne har de siste tyvetredve år hatt en økning i tilveksten på flere hundre prosent. Dersom økningen forsetter i samme tempo, vil museene fordoble sine samlinger i løpet av få år. Spørsmålet er om museene har forvaltningsløsninger som er tilrettelagt for å håndtere en slik vekst? Så langt har samlingsveksten vært en utfordring for mange museer. En god del av det materialet som kom inn til museene etter de store arkeologiske utgravningene på 1960 og 70-tallet, ble aldri katalogisert og konserverert. Kasser med gjenstander og naturvitenskapelig prøvemateriale ble stående uåpnet i museenes magasiner og oppbevaringsrom. Etter noen år var innholdet glemt og konsekvensen var i

Fig. 1. Dokumentasjon av magasinforholdene ved Riksrevisjonens undersøkelser (Bjørke 2003: *Bevaring av samlingane ved fem statlege museer. Undersøkingar utført for Riksrevisjonen. NIKU Tema 6. 2003*).

verste fall at samlingsoversikten sviktet og at funn gikk tapt.

De forvaltningsmessige utfordringene har vært vanskelige å løse fordi museene blir trukket i flere retninger. De skal både drive utstillingsvirksomhet og oppbevare gjenstander, formidle, forske og samle. Denne essensen kan til tider virke som et tve-egget sverd, men er like fullt en realitet. I dette mangfoldet av oppgaver har samlingene ofte blitt den tapende part. Dette forekom med all tydelighet i forbindelse med Riksrevisjonens undersøkelse fra 2002-2003 av oppbevaringsforholdene ved fem statlige museer (NIKU tema 6, Riksrevisjonen Dokument nr. 3:9 2002-2003, se også oppfølgingsrapport Riksrevisjonen Dokument nr. 3:10 2007-2008). Undersøkelsen avdekket en rekke kritikkverdige forhold ved museene, bl.a. utilfredsstillende gjenfinnings-system, uakseptable oppbevaringsforhold og store konserveringsrestanser. Fig. 1. Både i fagmiljøene selv og i politiske kretser er det i dag bred enighet om at man må utvikle en helhetlig samlingsforvaltning og prioritere samlingsarbeidet ved norske museer (se f.eks. NOU 2006: 8, St.meld. nr. 15 2007-2008). I den forbindelse er det interessant å merke seg at samlingsforvaltning nå har blitt en sak for norske medier. Fig. 2. I en serie artikler som-

meren 2006 satte toneangivende norske aviser søkelys på samlingsforvaltningen og publikumsformidlingen ved norske museer. Mange mente at utstillingene var umoderne, at oppbevaringsforholdene ikke holdt mål og at sikkerheten var mangelfull (beskyldningene om manglende sikkerhet hadde sin selvfølgelige begrunnelse i tyveriet av Skrik og Madonna to år tidligere). Også personer innenfor norsk kulturliv deltok dette i ordskiftet: Tidligere direktør ved Nasjonalmuseet, Sune Nordgren, mente at norske museer ikke tok formidlingsansvaret sitt på alvor (A-magasinet 21.07 2006), mens skipsreder og bedriftseier Jens Ulltveit Moe som på daværende tidspunkt var medlem av et utvalg som nettopp hadde utredet universitetsmuseene, hevdet at store deler av den norske museumsverdenen hadde sovet (Aftenposten 29.07 2006). Utvalget som Ulltveit Moe var medlem av, gikk for øvrig langt i å påpeke at universitetsmuseene har en rekke utfordringer når det gjelder tilgjengeliggjøring av samlinger og oppgradering av bevaringsforhold (NOU 2006: 8).

Kritikken som ble rettet mot museene, må sees i sammenheng med de reformene som er blitt gjennomført innen offentlig sektor de siste ti-tyve år. Da debatten om museene raste i norske medier, hadde både universitetene og

de små og mellomstore museene vært gjennom omfattende reformer, og det var en utbredt oppfatning blant mange kulturpolitikere at universitetsmuseene "sto for tur". Dette var en av grunnene til at Utdannings- og forskningsdepartementet ønsket å utrede hvordan uni-

versitetmuseene ivaretok sine forpliktelser innenfor samlingsforvaltning, samlingsutvikling og formidling (se tidligere omtalte NOU 2006). Tilsvarende undersøkelser er utført på danske forhold gjennom Rigsrevisionens undersøkelse av Kulturministeriets sikring av kul-

Fig. 2. Utvalg av avisartikler som illustrerer medieinteressen rundt kilde sikring og samlingsforvaltning.

turarven samt samlingsnettverkets undersøkelser av magasinforholdene (se litteraturliste for nettadresse).

Som vi skal se, har de arkeologiske museene iverksatt en rekke tiltak for å få bukt med problemene innen samlingsforvaltningen. De første forsøkene på effektivisering kom allerede på 1970-tallet, i form av opprettelse av mindre samlingsdatabaser. Det er betegnende for disse forsøkene at de i stor grad ble drevet fram av enkeltforskere som ønsket å bedre oversikten over utvalgte områder innen egen disiplin. Tilgjengeliggjøring for allmennheten var en lite diskutert problemstilling på denne tiden. De fleste forsøkene rettet seg inn mot forskerens eget forskningsmiljø og tok i liten grad hensyn til andre brukergrupper.

Etter hvert som materialmengdene økte og arkivene vokste, ble behovet for standardiserte og koordinerte løsninger mer prekært. Ikke bare innenfor hvert forskningsmiljø, men også på nasjonalt nivå. For å muliggjøre material-sammenligninger på kryss av lokale og regionale grenser var det nødvendig med søkbare databaser ved institusjonene. På slutten av 1980-tallet var dette også et uttalt behov ved de norske universitetsmuseene. Arkivene var lite anvendelig for forskning og formidling og dokument- og gjenstandssamlingene var u håndterlige og uoversiktelige. For å utvikle oversiktlige databaser og digitaliserte arkiv ble et formelt samarbeid startet mellom universitetsmuseene i Tromsø, Trondheim, Bergen og Oslo; dokumentasjonsprosjektet DokPro. Med prosjektformuleringen *"en overføring av arkiver og registre fra papir til data"* ønsket man å gi "samlet og rasjonell tilgang til informasjon om språk og kultur" (Ore og Kristiansen 1998: 6, se også NOU 1996: 7: 75-76). Prosjektet pågikk i tidsrommet 1992-1997 og sentrale målsetninger var å gi fagmiljøet et bedre verktøy

ved å opprette funksjonelle databaser og rasjonelle rutiner for arkiver og samlinger, forbedre allmennhetens tilgang til materialet samt å sikre materialet for ettertiden. I praksis ble dette gjort gjennom å digitalisere eksisterende trykte tilvekster og etablere databaser over gjenstandssamlingene. Ved enkelte museer fikk man også startet arbeidet med å "hel-digitalisere" topografisk arkiv.

Arbeidet med å digitalisere universitetsmuseenes kultur- og naturhistoriske samlinger ble videreført gjennom prosjektet MusPro fram til utgangen av 2006. I dag er det fellesorganisasjonen MUSIT, som er lokalisert ved Universitetet i Oslo, som har ansvaret for koordinering og drift av universitetsmuseenes database-systemer. Imidlertid blir det i Stortingsmelding nr. 15, Tingenes tale, foreslått å opprette et nasjonalt, digitalt universitetsmuseum (NDU), for å sikre at samlingene blir tilgjengeliggjort på best mulig måte.

Digitalisering av kultur- og naturarven er ikke den eneste oppgaven som har vært prioritert innen samlingsforvaltningen de siste årene. Riksrevisjonens rapport var også en direkte foranledning til utformingen av universitetsmuseenes REVITA-prosjekter. REVITA-planen ble riktignok først omtalt i NOU: 1996, men det var ikke før resultatene fra Riksrevisjonens undersøkelse ble kjent at arbeidet med en REVITA-plan for alvor skjøt fart. Universitetsmuseene i Tromsø, Trondheim, Bergen og Oslo, samt Arkeologisk museum i Stavanger, har i dag pågående REVITA-/kildesikringsprosjekter eller er i gang med planleggingen av slike. Hensikten med disse prosjektene er å oppgradere forholdene for samlingene ved å sørge for gode klimatiske forhold, tilstrekkelig magasin kapasitet og hensiktsmessige pakkeløsninger. I tillegg er tilgjengeliggjøring av samlingene et sentralt mål.

Dette gjøres ved å lette adkomsten til gjenstandene og ved å ta i bruk moderne gjenfinningssystemer og søkbare databaser. I tillegg arbeider man med å kvalitetssikre nomenklaturet og opplysningene om gjenstandenes fysiske tilstand og deres proveniens.

SAMLINGSFORVALTNINGENS UTFORDRINGER

Det var altså manglende oversikt over samlingene og miserable oppbevaringsforhold som utløste de store prosjektene på 1990-tallet. Digitaliserings- og revitaliseringsprosjektene har vært universitetsmuseenes egne bidrag for å effektivisere og modernisere samlingsforvaltningen. Til tross for at museene er godt i gang med dette arbeidet, har alle de beskrevne prosjektene momenter som kan diskuteres nærmere. En innvending mot digitaliseringsprosjektene har f.eks. vært manglende fokus på bruker- og publikumsvennlighet (Hetland og Borgen 2005: 64, St.meld. nr. 15 2007-2008). Selv om dette var et mål i prosjektenes innledningsfase, kan det se ut som om hensynet til brukergruppene har blitt noe nedprioritert til fordel for andre arbeidsoppgaver, og at det heller vil komme inn som et viktig moment i neste fase når samlingene er ferdig digitalisert og gjenstandsmaterialet er kvalitetssikret og gjennomgått.

I forlengelsen av denne diskusjonen har det også oppstått en debatt omkring hvem brukergruppene er. Skal databasene være et forvaltnings- og søkerverktøy for fagfolk ansatt i forvaltningen, for forskere ansatt ved forskningsinstitusjoner eller for publikum? Tilgjengeliggjøring av rådata stiller en rekke krav til brukeren. Materialet kan være tatt ut av en sammenheng eller det kan være brukt en fagterminologi som ikke umiddelbart er forståelig for et ufaglært publikum (f.eks. flekke,

stikkel, fibula). I tillegg har det vist seg at man helst bør kjenne til historikken når det gjelder fagterminologi for å oppnå de beste søkeresultatene. Her gjenstår med andre ord et betydelig arbeid når det gjelder å oppfylle kravet om tilgjengeliggjøring for allmennheten.

Det er også heftet en del etiske problemstillinger til det å legge ut rådata i ufortolket form. Tilgjengeliggjøring av arkiver og registre som funnopplysninger og fornminneregistreringer er vanligvis uproblematisk i henhold til lovverket, men arkivene rommer også en rekke dokument av uformell eller personlig art som avsenderen ikke har ment å offentliggjøre. Det å tilgjengeliggjøre slike dokument via nett vil kreve en del prinsipielle diskusjoner. Brukere som fritt kan laste ned kataloger, tilvekster og faksimiler av saksdokument, vil også tolke materialet ut fra sine forutsetninger. Dette kan potensielt føre til feilslutninger. I tillegg er det ofte slik at etniske minoriteter ikke ønsker at informasjon om kulturminner skal offentliggjøres. Ukritisk tilgjengeliggjøring vil da kunne oppleves som et tillitsbrudd. Hvis tilliten mellom privatpersoner og kulturminnevernmyndigheter brytes, kan konsekvensen bli at folk ikke melder fra om skadeverk på kulturminner og nye funn.

Digitaliseringsprosjektene har også satt i gang en diskusjon rundt konsekvensene av standardisering. En standardisering av innskrivningsaktiviteten muliggjør koordinering og sammenligning på tvers av de ulike samlingene. Det var nettopp ønsket om en slik koordinering og sammenligning som i sin tid initierte DokPro og MusPro. Men en standardisering legger også bånd på arbeidet med samlingene: Som en konsekvens av dynamikken innenfor forskning, forvaltning og formidling, er grunnlaget og prinsippene for utvelgelse og systematisering av samlingene i

110 stadig endring. Fagene endrer seg og nye fagtradisjoner vokser fram. Det å holde seg til en systematikk resulterer i en nødvendig likhet i det inntastede materialet, men samtidig begrenser dette mulighetene og får konsekvenser på lang sikt; man blir bundet. Endringspotensialet blir mindre idet en ønsker å være konsekvent, men samtidig vinner man muligheten til å sammenligne materiale fra ulike samlinger. Forventningene til faglig spesialisering på den ene siden og generalisering og standardisering på den andre er et uløselig dilemma, og tydeliggjør at digitaliseringsutfordringene er store på mange nivåer i museenes virksomhet. En helt konkret utfordring for drømmen om en nasjonal database i Norge er f.eks. at Arkeologisk museum i Stavanger, pga. ulik departemental tilknytning, ikke var med i MusPro og DokPro.³ En nasjonal funndatabase er selvfølgelig ikke komplett før alt arkeologisk materiale er lagt inn. Muligheten for å gjennomføre forskning på kryss av våre regioner forutsetter at alle regioner er representert.

REVITA-/kildesikringsprosjektene har ikke, i motsetning til DokPro og MusPro, vært underlagt noen form for sentral prosjektorganisasjon. Det har tvert i mot vært opp til museene selv å utforme prosjektenes innhold. Samarbeid om utforming og gjennomføring av sentrale kildesikringstiltak er så godt som fraværende. Bedre samordning og organisering har vært etterlyst flere ganger, bl.a. av Norges Museumsforbund, som har slått til orde for en nasjonal REVITA-plan (http://www.museumsforbundet.no/pdf/LM-utt_2007.pdf). Regjeringen har uttalt at de vil starte arbeidet med en plan for sikring og bevaring av museenes samlinger (Soria Moria-erklæringen), men en nærmere konkretisering av dette prosjektet har så langt latt vente på seg. En slik nasjonal plan er viktig dersom man skal utforme gode

rutiner for vern og sikring av museenes samlinger. Det er et paradoks at det ikke finnes felles regler for hvordan gjenstandsmateriale skal oppbevares når vi har en arkivlov⁴ og en arkivforskrift som gir detaljerte bestemmelser om alt fra papirkvalitet og journalsystem til brannsikring og tyverialarm. Det er ingen grunn til at magasinene skal være dårligere sikret enn arkivene. De inneholder samlinger som har stor forskningsmessig, kulturell og kommersiell verdi og som i mange tilfeller er i svært dårlig forfatning. Det er fristende å foreslå at fraværet av nasjonale krav i forhold til sikring og oppbevaring av materielt kildemateriale har sammenheng med at denne kildekategorien tradisjonelt ikke har vært vurdert som en like troverdig vitenskapelig kilde som det skrevne ord (se Olsen 2004, Sørgaard 2005: 31).

I Norden går danskene foran med et godt eksempel. Deres "Danske retningslinjer for bevaring og håndtering av Kulturarvsgjenstande" og "Magasinmanualen" (se litteraturlisten) er et eksempel til etterfølgelse (jf. Bengtsson og Løkken 2007: 28). Selv om dette er en veiledning og ikke en lov, ville man komme langt på vei ved å oppfordre de statlige museene til å etterfølge rådene som er beskrevet i veiledningen. Danmark har dessuten en egen museumslov, vi håper Norge følger etter.

Museene bør også lage langsiktige planer for samlingsforvaltningen. Hvordan kan vi rettferdiggjøre de store gjenstandssamlingene som oppbevares i museenes skjulte magasiner? Hvordan kan vi bruke disse, hva er deres formål? Først og fremst er det statens oppgave å tilrettelegge for at museene kan være verdige sitt ansvar som er pålagt av det offentlige. Den beste samlingsforvaltningen er uten tvil den som planlegges langsiktig, og et ønske må være at det offentlige satser på at museene

utvikler dynamiske dokument og et faglig program som er resultatet av diskusjoner rundt samlingenes formål. Er det rart at offentligheten gjennom mediene stiller spørsmål ved kostnadene knyttet til lagring/oppbevaring av gjenstander som sjelden blir anvendt i utstillinger eller øvrig formidling? Eller det absurde i at store driftsmessige kostnader sløses bort på gjenstander som en gang var dyrebare og informative, men som nå nærmest smuldrer bort i museenes magasiner?

DET DIGITALE MUSEET: HVA SKJER MED TINGENE?

De teknologiske endringene påvirker museenes framtid, og til tross for at digitaliserings- og kildesikringsprosjektene har møtt på utfordringer er det ingen tvil om at prosjektene potensielt representerer en enorm nyvinning i museumssammenheng, ikke minst i forhold til spørsmålet om tilgjengeliggjøring av materialet.

Kulturminneloven stadfester at kulturarven tilhører oss alle. I dag er tilgangen til de arkeologiske samlingene sterkt begrenset, siden vi kun har arkeologiske museer i fem norske byer. Ved å digitalisere samlingene, vil informasjonstilgangen forbedres for både lokalbefolkning, forskere og forvaltning. Muligheten for digitale søk i samlingene, enten det dreier seg om gjenstander, foto, rapporter eller øvrige dokumenter, er et stort fremskritt for museene og vil bidra til at vi styrker vårt forvaltningsansvar. Etter hvert som tilgangen til materialet blir bedre ved at mer og mer informasjon blir tilgjengelig over nettet, vil forskere og museumsansatte oppleve at betingelsene for selve forskningen endrer seg (Keene 2005: 146). I stedet for å måtte lese gjennom bunker med trykte tilvekster og søke om adgang til

magasiner og arkiv, vil forskere ha tilgang til en digital og global kulturminneverden hvor opplysninger fra ulike databaser kan kombineres og suppleres med digitale foto og tredimensjonale illustrasjoner.

Den digitale utviklingen vil også medføre endringer for museet som kunnskapsformidler. Etter hvert som mer og mer informasjon flyttes fra tradisjonelle formidlingsarenaer (utstillinger, omvisninger, foredrag) til nettet, vil formidlingen åpnes opp og bli demokratisk: "The museum's knowledge will be communicated not just inside the museum space but everywhere; and not just mediated and controlled through exhibitions but openly available to all" (Keene 2005: 152). I dag er det stort sett slik at museene tillater adgang til samlinger som allerede er fortolket – de tilbyr en ferdig fortolkning gjennom sine utstillinger (Keene 2005: 139). I fremtiden vil alle samlinger være tilgjengelige, også de som ikke er gjennomgått ved syntesearbeid. Dette representerer selvsagt en utfordring for museene ettersom faren for feiltolkninger blir større, men også muligheter, fordi publikum nå kan tolke materialet fritt og bruke det på nye og utradisjonelle måter (Keene 2005: 148-152).

Man kan se for seg at digitaliseringen vil gjøre den fysiske gjenstanden overflødig, men etter vår oppfatning vil det motsatte snarere være tilfelle; gjenstanden vil bli mer sentral. Når museenes egne ansatte, forskere og publikum får øyenene opp for hva museenes magasiner inneholder, vil også interessen for gjenstandene øke og med det behovet for hyppig skiftende utstillinger, gode utlånsordninger osv. I dette perspektivet blir de siste års digitaliserings- og revitaliseringsprosjekter viktige, fordi de tilrettelegger for samlingsbasert forskning og formidling. De bidrar både til at samlingene blir tilgjengelige digitalt og at de lar

112 seg fremskaffe rent fysisk. Det siste innebærer (og betinger) blant annet at museene må ha gode gjenfinningsystemer (man må forutsette at museene selv har oversikt internt før samlingene kan tilgjengeliggjøres og brukes av andre), at gjenstandene effektivt kan flyttes mellom museer og sist men ikke minst, at de er i en slik tilstand at de faktisk lar seg stille ut og forske på.

For å styrke den samlingsbaserte formidlingen, bør man også vurdere å opprette tiltak som retter seg inn mot lån og utlån av museenes samlinger. Dette er samlinger som ofte har stor kulturhistorisk og naturhistorisk verdi, og som bør komme offentligheten til gode i form av nye, skiftende utstillinger. Dessverre er det slik at bare en liten del av museenes samlinger anvendes aktivt i forskning og formidling. Små museer har ofte ikke ressurser til å betale for konservering, frakt og sikkerhetstiltak som er nødvendig i forbindelse med lån av andre museers gjenstander. Som vi har påpekt ovenfor, kan det i tillegg være vanskelig for museene å vite hvilke gjenstander andre museer har, eller hvilke gjenstander en selv har for den saks skyld, som det vil være interessant å stille ut i nye og uvante kontekster. For å legge til rette for intermuseale lån, kan det derfor være et poeng å opprette spesifikke utlånsprogrammer, som f.eks. det britiske "Effective Collections", som bl.a. har som målsetting å endre: "the culture of museums with the aim of increasing the amount of long lending as well as encouraging active approaches towards disposal" (Cross 2007: 8). Målsettingen til programmet er bl.a. å gjøre det enklere å administrere og legge til rette for lån av gjenstander mellom museer. Programmet tilbyr også assistanse i forbindelse med revisjon av samlingene med henblikk på utstilling av gjenstander på eget museum eller med sikte på utlån til andre museer.

AVSLUTTENDE KOMMENTARER

Med artikkelen har vi ønsket å illustrere at de arkeologiske samlingene ikke vokser frem i et vakuum, men blir påvirket av politiske beslutninger og de til en hver tid rådende faglige prioriteringer og føringer. Utbygging av boliger, veinett, vannkraft og ny industri bidrar f.eks. til at utgravningsvirksomheten øker og til at samlingene endrer omfang. En lang rekke "nye" materialer får dessuten status som vitenskapelige kilder etter hvert som forskningen utvikles og metodene og analyseverktøyene våre blir bedre. Disse nye kildegruppene skal også behandles, analyseres, konserveres og gis plass i museenes magasiner og oppbevaringsrom.

I denne artikkelen har vi argumentert for at museene ikke var tilstrekkelig forberedt på den enorme samlingsveksten som kom etter 1950; forvaltningen tok ganske enkelt ikke høyde for utstrakt utgravningsvirksomhet og et nytt og inkluderende kildebegrep. Den ble tvert i mot utviklet i en tid da arkeologenes interesse begrenset seg til fine funn og den årlige tilveksten til museene besto av leirkar, sverd og økser. I ettertid er det lett å se det beklagelige i at den enorme satsningen på uten-dørsarkeologi og feltmetodikk ikke ble fulgt opp av en tilsvarende satsning innendørs, og at konservering og samlingsforvaltning i tiår etter tiår måtte gå for lut og kaldt vann. Resultatet er at mange museer har store restanser og uregistrerte samlinger - samlinger som ofte er stablet på lager i gamle pappesker merket med ugjenkjennelig skrift (i de tilfeller hvor det i det hele tatt er skrift). Kanskje har dokumentasjonen og tingene skilt lag, for så lenge siden at få, om noen er i stand til å finne ut av hvor gjenstandene egentlig kommer fra.

De store katalogiseringsrestansene, de ure-

gistrerte samlingene og den ukontrollerte samlingsveksten gjør at man ikke får utnyttet det potensialet som ligger i stadig voksende funnmengder. Samlingene blir vanskelige å håndtere, funn forringes og går tapt. Konsekvensen kan lett bli at kunnskap om viktige funngrupper uteblir.

I dag er det bred enighet om at samlingsforvaltningen må moderniseres. Metoder som ble utviklet for museer med et par hundre gjenstander, kan ikke brukes på samlinger med flere millioner funn. Som vi har sett, har de arkeologiske museene i Norge i løpet av de ti-femten siste årene iverksatt flere tiltak for å tilgjengeliggjøre samlingene og bedre samlingsenes oppbevaringsforhold. Tiltakene representerer en enorm nyvinning i museal sammenheng. Likevel er det viktig at museene samordner tiltakene og utvikler en gjennomtenkt strategi for samlingspolitikken fremover. Hva er samlingspolitikkenes mål og potensial? Hvilke muligheter gir den nye teknologien oss?

Vi har pekt på en rekke fordeler ved den nye teknologien, men også noen utfordringer som vil møte museene nå når de fortsetter ferden inn i den digitale tidsalderen. Vi skal ikke gjenta diskusjonen her, men nøye oss med å nevne et par sentrale momenter. Et av poengene i artikkelen har vært at mulighetene som følger den digitale teknologien vil endre museenes rolle. Tradisjonelt har det vært museenes oppgave å ta vare på det innsamlede materialet; de har beskyttet samlingene mot faktorer som truer bestandigheten og forsøkt å motvirke det "uunngåelige" som ligger i forfallet. Dette ved å begrense adgangen til gjenstandene, ved å velge ut hvilke gjenstander publikum får og ikke får se, og ved å sørge for at fremvisning skjer innenfor lukkede rom. Den nye teknologien bringer formidlingen ut av museets kontroll. Dermed rokker den også

ved museets tradisjonelle rolle. Museets oppgave er ikke så mye å presentere "ferdige" tolkninger som å gjøre samlingene tilgjengelige i "ny og ufortolket" form. Fokus er dermed ikke bare rettet mot den velregisserte utstillingen, men også mot det publikum ikke ser; det skjulte, det som til nå ikke har vært fremvisbart. For også det som ikke er utstilt fortjener å bli vist frem og tatt vare på. Kravene om at offentligheten skal ha adgang til denne "ufortolkede" kulturarven, kommer til å øke. Og ved å sette større pris på denne delen av samlingene (samlingene *bak* det åpne museet) og ved å få den frem i lyset, vil museene i større grad oppfylle sin misjon som er å formidle samlingene. Dermed vil vi gå fra en situasjon hvor museene selv kontrollerer og bestemmer hvilke gjenstander de vil vise frem, til en tilstand hvor hele samlingen er tilgjengelig, digitalt, 24 timer i døgnet. Selv om dette vil innebære noen utfordringer for museet som faglig formidler, vil teknologien som sådan bringe mer åpenhet og mangfold til feltet. Dette er en utvikling som bare må ønskes velkommen.

Takk til:

Nina Elisabeth Ingebretsen for konstruktive innspill i oppstartsfasen, samt Mari Høgestøl og Asgeir Svestad for kritisk gjennomlesning og gode kommentarer.

NOTER

1. Pga. museenes store katalogiserings- og konserveringsrestanser pågår det i dag en debatt omkring prioritering, utvalg og kassasjon knyttet til arkeologisk massemateriale (se Frydenberg 2008).
2. De arkeologiske museene omfatter i dag universitetsmuseene i Tromsø, Trondheim, Bergen og Oslo og Arkeologisk museum i Stavanger.

3. Det går imidlertid mot sammenslåing av Arkeologisk museum i Stavanger og Universitetet i Stavanger, noe som vil medføre endring av departementstilhørighet for Arkeologisk museum.
4. "Lov av 4. desember 1992 nr. 126 om arkiv", i dagligtale kalt arkivloven.

LITTERATUR

- Bengtsson, Kaisa og Løkken, Kjersti: Om å stå på hverandres skuldre. *Museumsnytt* nr 5/6. 2007: 28-30.
- Cross, Sally: *Making Collections effective*. 2007.
- Daasvand, Tone: Kildesikringsprosjektet: Revisjon og digitalisering av arkivet. *Fra Haug ok Heidni*. Nr. 1, 2007: 20-26.
- Frydenberg, Hilde S. Forskning og forvaltning: Håndteringen av et arkeologisk massemateriale. *Primitive Tider*. Nr. 10, 2007/2008: 67-77.
- Hetland, Per og Borgen, Jorunn Spord: Evaluering av universitetsmuseenes digitaliseringsarbeid. *NIFU STEP Arbeidsnotat 27/2005*.
- Keene, Susan: *Fragments of the world. Uses of museum collections*. Elsevier. 2005.
- Lidén, Hans-Emil: *Fra antikvitert til kulturminne. Trekk av kulturminnevernets historie i Norge*. Universitetsforlaget: Oslo, 1991.
- Lundstrøm, Inga og Jenny Rita Næss: *Bevarandearkeologi: ett ämnes syn på sitt källmaterial*. 1988.
- Mejlbo, Kaja: Gufs fra fortiden. *A-magasinet* 21.07 2006.
- Olsen, Bjørnar og Svestad, Asgeir: Creating prehistory: archaeology museums and the discourse of modernism. *Nordisk Museologi*. Nr. 1, 1994: 3-20.
- Ore, Christian Emil & Nina Kristiansen: *Sluttrapport 1992-1997*. Dokumentasjonsprosjektet. Oslo, Universitetet i Oslo. 1998.
- Randers, Kjersti. Kulturminneloven og forvaltning av funn og fortidsminner. Osebergfunnet. 2005.
- www.riksantikvaren.no/./?module=Articles;action=Article.publicOpen;ID=2706
- Shetelig, Håkon: *Norske museers historie: festskrift til Thor B. Kielland på 50-årsdagen* 9.12.44. 1944.
- Svestad, Asgeir: *Oldsakenes orden. Om tilkomsten av arkeologi*. Universitetsforlaget: Oslo 1995.
- Sørgaard, Kristine Orestad: Å revitalisere gjenstanden som fascinasjonsobjekt. *Nordisk Museologi*. Nr.1, 2005: 29-38.
- Offentlige dokument og nettsider**
- Arkivloven (Lov av 4. desember 1992 nr. 126). www.lovdata.no/all/nl-19921204-126.html
- Arkivforskrift (Forskrift om offentlige arkiver av 11. desember 1998 nr 1193). www.lovdata.no/for/sf/kk/kk-19981211-1193.html
- Bjørke, Anne: Bevaring av samlingane ved fem statlige museer. Undersøkingar utført for Riksrevisjonen. *NIKU Tema* 6. 2003.
- Danske museers undersøkelser av magasinforholdene www.dkmuseer.dk/vaerktoejer/magasinrapport.html
- Dansk museumslov <http://147.29.40.91/delfin/html/a2001/0047330.htm>
- Danske retningslinjer for bevaring og håndtering av Kulturarvsgenstande www.kulturarv.dk/forvaltning/museumsdrift/vejledninger/bevaring/index.jsp
- Kulturhistorisk museum 2003. Handlingsplan for REVITA-prosjektet.
- Magasinmanualen www.nationalmuseet.dk/sw41673.asp
- NOU 1996: 7 *Museum - Mangfold, minne, møtestad*.
- NOU 2006: 8 *Kunnskap for fellesskapet. Universitetsmuseenes utfordringer*.
- Rigsrevisionens undersøkelse av Kulturministeriets sikring av kulturarven [www.rigsrevisionen.dk/media\(354,1030\)/Beretning_om_forvaltning_af_kulturarven.pdf](http://www.rigsrevisionen.dk/media(354,1030)/Beretning_om_forvaltning_af_kulturarven.pdf)
- Riksrevisjonens undersøkelse av bevaringen og sik-

ringen av samlingene ved fem statlige museer.
Dokument nr 3:9 (2002-2003).

Riksrevisjonens undersøkelse av bevaringen og sikringen av samlingene ved fem statlige museer.
Dokument nr 3:10 (2007-2008).

St.meld.nr. 15 (2007-2008). Tingenes tale. Universitetsmuseene.

Strategisk plan for Bergen museum 2004-2010.

Vitenskapsmuseet 2004: *Revita-prosjektet. Vitenskapsmuseets 10-årige plan for sikring, bevaring og tilgjengeliggjøring av de vitenskapelige samlingene.*

Uttalelse fra Museumsforbundets årsmøte i Loen
www.museumsforbundet.no/pdf/LM-utt_2007.pdf

**Wenche Brun er arkeolog og ansatt ved Arkeologisk museum i Stavanger, hvor hun bl.a. arbeider med kilde sikring og digitale dokumentasjonsmetoder.*

E-mail: wenche.brun@ark.museum.no

**Kristine Orestad Sørgaard er arkeolog og ansatt ved Arkeologisk museum i Stavanger, hvor hun bl.a. arbeider med kilde sikring og samlingsrevisjon.*

E-mail: kristine.sorgaard@ark.museum.no

224 PROFIL

Nordisk Museologi udgives som et forum for teoretisk, aktuel og kritisk debat inden for det nordiske museums- og kulturarvsområde og beskæftiger sig med kulturarvens mangfoldige aspekter af musealiseringsproblematikker. Redaktionen bestræber sig på at indbyde forfattere fra forskellige fag og institutioner og med forskellige tilgange til hele feltet.

REFeree-TIDSSKRIFT

Fra 2006 nr. 1 benytter *Nordisk Museologi* sig af en ekstern referee-ordning i vurderingen af tidsskriftets hovedartikler. Referee-udtalelsen er anonym, det vil sige at referees identitet ikke er artiklens forfatter bekendt, og at referee-udtalelsen udelukkende er en sag mellem referee og tidsskriftets redaktion. Det er redaktionen, der forestår al korrespondance med forfatteren af artiklen.

SPROG

Tidsskriftets sprog er dansk, norsk og svensk. Islandske og finske forfattere må undtagelsesvis gerne indsende artikler på engelsk eller på et af de nævnte skandinaviske sprog.

MANUSKRIFT. OMFANG, ABSTRACT OG KEYWORDS

Artikler må max. fylde 8.000 ord og indsendes med dobbelt linjeafstand. Teksten leveres som attachement via e-post eller som diskette/CD. I forbindelse med artikler medsendes et resumé/abstract på max. 150 ord sammen

med 5-10 nøgleord/keywords som placeres *forrest* i artiklen. For at undgå merarbejde med redigeringsdelen bør den digitale tekst være opsat efter følgende regler:

1. Der bør ikke foretages orddeling.
2. Kursivering (ikke understregning) anvendes for betoning af et ord eller en mening.
3. Andre typer af grafiske effekter markeres på den tilsendte udskrift.
4. Indrykning udføres med tabulator.
5. Der anvendes tal til noter, og tallene efterfølges af et punktum og et tabulatorskift. Noterne samles på en særskilt side efter artiklen.
6. Artikel, noter, litteraturliste og forfatterdata placeres i nævnte rækkefølge.
7. Afsnit i teksten markeres med overskrifter.

LITTERATUR

Reference i selve teksten angives med forfatteren/erne og trykår, fx (Hudson 1975: 213). Referencen henviser dermed til den alfabetisk ordnet litteraturliste efter artiklen. Bidragsydere bedes være omhyggelig med sammenhæng mellem referencer og litteraturlisten og bedes undgå at medtage litteratur, som der ikke refereres til eller benyttes i selve artiklen. Litteraturliste kan opstilles på følgende vis: Hudson, Kenneth: *A Social History of Museums*. Macmillan: London 1975. Hvis det er en artikel, opstilles den på denne måde: Mads Daugbjerg: De gode gamle dage genoplivet. *Nordisk Museologi*. Nr 1, 2005: 3-14.

KORREKTUR

Forslag til abstract bliver sprogligt eftersat af